

KAOSTAKİ ORTA DOĞU

DÜZENLER VE SINIRLARA DAİR

JOOST HILTERMANN



KAOSTAKİ ORTA DOĞU

DÜZENLER VE SINIRLARA DAİR

Joost Hiltermann

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellif(ler)ine aittir.

Telif hakkı © 2018, Al Sharq Forum

Her hakkı saklıdır.

Tasarım: Jawad Abazeed

Türkiye’de basılmıştır.

Bu yayının tüm hakları Al Sharq Forum’a aittir. Al Sharq Forum’un izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Adres: Yenibosna Merkez Mahallesi, 29 Ekim Caddesi.

İstanbul Vizyon Park A1 Blok, Kat:6 No.:52 34197

Bahçelievler / İstanbul / Türkiye.

Telefon: +902126031815

Faks: +902126031665

E-posta: info@sharqforum.org



İçindekiler

Özet	4
Sınırlar ve Kurbanları	5
Düzenler ve Onların Düzensizlikleri	8
Farklı Sınırlarla Daha İyi Düzenler Kurmak Mümkün mü?	10
Referanslar	12
YAZAR HAKKINDA	13
AL SHARQ FORUM HAKKINDA	13



Özet: Orta Doğu'nun bugünkü sınırlarının ortaya çıkmasından bu yana yüz yıl geçti. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerden İngiltere ve Fransa, bir asır önce Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra arta kalan toprakları paylaşmak için işe koyuldular. Çizdikleri sınırlar ise bugüne kadar varlığını sürdürdü. Kurdukları siyasal düzenler bugüne kadar gelişim gösterdi ancak hiçbir zaman dış güçlere bağımlı olmaktan da kurtulamadılar. Bu durum onları yerel düzeyde işlevsiz devlet sistemlerine dönüştürdü. Bu bir asırlık düzen (veya düzensizlik), tüm Orta Doğu'da etkili olan 2011 halk ayaklanmalarıyla birlikte devamlı bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. Sırayla birkaç Arap devletinin çözülmesi/çökmesiyle, adil görmedikleri sınırları tanımayan ve yerine yenilerini ikame etmek isteyen iki tür devlet-dışı aktör belirdi. Bundan 100 yıl evvel kendi devletlerine sahip olma imkânı verilmediği için mücadelelerini bugüne dek sürdüren Kürtler ve ulus devletleri aşacak şekilde dünya çapında bir İslam Halifeliği kurmak isteyen IŞİD mensuplarından söz ediyorum. Bu iki grup da Orta Doğu'daki sınırları değiştirme arzularını gerçekleştirirmede şu ana kadar başarısız oldular. Belki de hâlâ başarılı olma şansları var ancak bir yanıla çözüm, mevcut sınırlar dahilinde daha iyi işler siyasal düzenler oluşturmaktan da geçiyor olabilir. Orta Doğu halkları -Irak'ta bugün görüldüğü gibi- kendilerini çatışmaların içerisinde çekmeye başlarken, karşı karşıya kalabilecekleri iki büyük zorluk söz konusu. Toplumsal sözleşmeleri yenilemek ve son derece çeşitlilik arz eden bir nüfusun ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilecek ve komşu topluluklar arasındaki toprak ihtilâflarını barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturabilecek idari yapılar tesis etmek bunların başında geliyor.



Bir travma yaşayıp buna rağmen hayatta kaldığımızda, bu travmayı atlarmaya ve bunun bir daha yaşanmasını engellemeye dair isteğimiz de ortadan kaybolmuyor. Tam tersine, zaman içerisinde gerilemesine rağmen bu istek, dışarıdan dayatılmış bariyerleri yıkıp uzun süredir düşlenen rüyaya ulaşma şansı bulacağı zaman gelinceye kadar daha da güçlenerek yerinde duruyor. Fakat böyle bir zaman geldiğinde de başarının bir garantisi yok. Bir halkın eylemleri –mücadele etme ve fedakarlıklarda bulunma yönündeki arzusu- hedeflere ulaşma yolunda en esaslı unsur olsa da tek başına yeterli değil. Durmaksızın değişen jeopolitik koşullar da neticeyi belirleyen unsurlardan biridir tabi.

Çökmekte olan Arap devletleri düzeni, Kürtleri kendi devletlerine sahip olma arzusunu gerçekleştirme konusunda adım atmak için yüreklendirdi. Ayrıca Kürtler ve Arap isyancıların hareket noktaları da aynı: Birinci Dünya Savaşı'nın ve gün geçtikçe işlevsiz hale gelen ancak yüzyıllar boyunca tebaasına bir tür düzen tesis edebilen Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan kaos hali, bir başlangıç hattıdır bularıyla

Yakın zamanda gerçekleşen iki örnek, bu konuda bize yol gösterebilir. Zamanlamaya dair son derece kötü bir değerlendirme yapıldığını gözler önüne seren Irak Kürtlerinin Eylül 2017'deki referandumu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra oluşturulan (ve bir asır boyunca gelişen ancak işlevsiz ve nihayetinde sahip olduğu bir parça meşruiyeti de kaybetmiş olan) devletler sistemini alaşağı etmeyi hedefleyen başarısız Arap isyanları. Bu iki vaka birbirinden ayrı vakalar olsa da bir açıdan birbirlerine bağlılar: Çökmekte olan Arap devletleri düzeni, Kürtleri kendi devletlerine sahip olma arzusunu gerçekleştirme konusunda adım atmak için yüreklendirdi. Ayrıca Kürtler ve Arap isyancıların hareket noktaları da aynı: Birinci Dünya Savaşı'nın ve gün geçtikçe işlevsiz hale gelen ancak yüzyıllar boyunca tebaasına bir tür düzen tesis edebilen

Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan kaos hali, bir başlangıç hattıdır bularıyla.

Sınırlar ve Kurbanları

Galip taraf ifsada başlarken bozguna uğramış taraflar da alınamamış intikam duygusuyla beslenen en derin kin duygularıyla doldular... Galip güçler İngiltere ve Fransa, Osmanlı'nın kalıntılarını henüz savaş sona ermeden taksim etmeye başlamıştı. 1916 Sykes-Picot Anlaşması'nın devamındaki birkaç yıl boyunca sınırların nasıl çizileceği konusunda ihtilaflar yaşadılar ve nihayetinde bugün hâlâ varlığını sürdüren sınırlar üzerinde uzlaşmaya vardılar. Bu coğrafyalardaki halklara verdikleri sözleri, söz verdikleri hızda da bozdular. Zira bu sözler gerçek sözler değildi, sadece pazarlıkların ve kağıt üstünde sınırları çizme çabalarının harareti içerisinde su üstünde kalan fikirlerdi. Kürtler arzu ettikleri ve kendilerine söz verildiğini düşündükleri gibi kendi devletlerine sahip olamadılar. "Arap ulusu" çeşitli devletlere parçalandı ve bu devletlerin sınırları emperyalist çıkarlar doğrultusunda belirlenip topraklar, aileler veya kabileler arasında bölüştürüldü. Başlıca kriterler suya ve petrole erişimdi. Türkiye, parçalanmış imparatorluğun bakiyesi bir devlet olarak ortaya çıktı ancak Mustafa Kemal Atatürk yönetiminde yeni bir milliyetçi coşkunun sarmalındaydı. Bu sayede hem düşmanlarının toprak taleplerinin hem de Kürtlerin bağımsızlık taleplerinin önüne geçebildi.¹

Dünyanın en büyük devletsiz milletlerinden biri olan Kürtler, emperyalist güçlerin manipülasyonlarının –Kürtlerin deyimiyle ihanetlerinin- apaçık kurbanlarından biriydi. 1920 yılındaki Sevr Antlaşması'nda kendilerine devlet vaat edilmesi –ki Kürtlerin çoğunluğunu kapsamayan bir coğrafi bölgeydi- sadece üç yıl sonraki Lozan Antlaşması'nda reddedildi. Yeni Orta Doğu'nun mimarisinde dört ayrı Kürt azınlığı meydana geldi: Türkiye'de, İran'da ve yeni kurulan Arap devletleri olan Irak ve Suriye'de.



Bunu takip eden yıllar boyunca haklar, ayrılık, bağımsızlık ve tüm Kürtlerin birleştiği tek bir devletin gecikmiş de olsa vücut bulması için bir mücadele başladı ve bu zamana kadar da devam etti.

Kürtlerin motivasyonunu anlamak basit: Kabileler, aşiretler ve aileler yeni sınırlarla ayrılarak perişan oldu, çobanlar sürülerini Kuzey Suriye'nin ovalarından Türkiye'nin güneydoğusundaki yazlık otlaklara artık süremez oldular, tüccarlar kendi toplulukları içerisinde ticaret yapmak için gümrük ücretleriyle karşı karşıya kaldılar; siyasal katılım ve temsil, bir yabancı ve verili bir şekilde düşman statüsü içerisinde okunacağından ancak ve ancak merkezi devlete sadakat ile bağlanmakla mümkün hale geldi ve mevcut düzene muhalif herhangi bir görüş –özellikle de sınırları aşan bir Kürt milliyetçiliği- şiddetli bir şekilde bastırıldı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, İran, Irak ve Suriye için belirlenen sınırlar adeta kutsal bir hale geldi. Nitekim bu devletler, söz konusu sınırları kaldırmaya yönelik herhangi bir hamleyi varoluşsal bir tehdit ve aralarındaki tüm derin politik, ideolojik ve geo-stratejik ayrılıklara² rağmen yekvücut mücadele edilecek bir husus olarak gördüler. “Taksim” Arapların lügatinde en çok nefret edilen kelime hâline geldi.³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, İran, Irak ve Suriye için belirlenen sınırlar adeta kutsal bir hale geldi. Nitekim bu devletler, söz konusu sınırları kaldırmaya yönelik herhangi bir hamleyi varoluşsal bir tehdit ve aralarındaki tüm derin politik, ideolojik ve geo-stratejik ayrılıklara rağmen yekvücut mücadele edilecek bir husus olarak gördüler. “Taksim” Arapların lügatinde en çok nefret edilen kelime hâline geldi

Araplar devlet sahibi oldular ancak Arap milliyetçileri tarafından on yıllar boyunca ifade edilen; dil, kültür ve tarih ile birbirine bağlı tek bir siyasal oluşum haline gelme

arzusu muvaffak olamadı.⁴ Arap milliyetçileri, kendilerine dayatılan keyfi sınırlara karşı öfkeliydiler ve İngiltere'nin Arap topraklarında bir Yahudi anavatanı kurma niyetine karşı, bunun Arapları bölünmüş bir halde tutmayı hedefleyen sinsi bir girişim olduğunu belirterek direndiler. Yaşanan tüm bu haksızlıkların getirdiği öfke sayesinde, pan-Arapçılık 20. yüzyılın büyük bir kısmında kitlesel bir desteğe sahip oldu. Bu ideoloji, kimi zaman bu ideolojiyi somut bir şekilde ortaya koymaya çalışan seküler elitler tarafından beslendi ve bu elitlerin kendi devletlerinin bir başka devlete katılmasına dair isteklerinin arkasında pan-Arapçılık ideolojisine hızlı bir başlangıç yaptırmaya arzusu vardı. Mısır ve Suriye, Irak ve Ürdün vb. tüm bu projeler kısa ömürlü oldu. Dahası, zaman içerisinde yönetici elitler miras aldıkları sınırları benimsemeye ve modern Orta Doğu'daki devletleri tanımlayan Iraklı, Suriyeli, Ürdünlü, Mısırlı kimliklerini ve diğer kimlikleri yürekten kabullendiler.

Utanç verici bir şekilde “6 Gün Savaşları” olarak adlandırılan ve Arap ordularının mağlup olduğu 1967 Savaşı kırılma noktasıydı. Bu savaş, pan-Arapçılığın başarısız olduğunu gösterdi (ve zaman içerisinde bunun yerini Filistin milliyetçiliği aldı).⁵ Seküler elitlerin gücü azaldı ve ideolojiler ortaya çıkmaya başladı. Bunların arasında en öne çıkanı İslamcılıktı. İslamcılar, pan-Arapçı olmaktan ziyade pan-İslamcıydı, yani etnisiteyi önemsemiyor; Arapları, Türkleri, Kürtleri ve diğerlerini tek bir Müslüman sancağı altında birleştirme prensibini benimsiyorlardı. Bu ideolojinin ilk siyasi görünümü, esas olarak Mısır kökenli olan ancak Orta Doğu bölgesi boyunca ideolojik olarak kendine benzer gruplar vesilesiyle filizlenen Müslüman Kardeşler'di. Batı tarafından desteklenen, yerleşik seküler rejimler tarafından önlerinin kesilmesine rağmen aleni bir şekilde politik faaliyetlere girmekten sakınarak hayatta kalmayı başardılar.⁶ Müslüman Kardeşler bir derece radikalleşme tecrübesi de



yaşadı. Hüsran hisseden gençler 1980'lerde Afganistan'daki ve daha sonra ABD işgali sonrası Irak'taki savaşı alanlarına dahil olmanın cazibesine kapıldılar. Oralarda örgütlenme ve savaşma tecrübesi kazanıp yabancı işgalcilere karşı savaşmış kahramanlar olarak itibar kazandılar. Ülkesinde kalan birçokları ise bu itibara imreniyordu. Bu radikalleşen grupların en uç örneği, "İslam Devleti" ismi verilen örgüt oldu. Bu örgüt, Atatürk'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ilga ettiği Halifelik kurumunu yeniden canlandırmayı hedefliyordu.⁷

Sınırların değişmesine dair talep ise sadece iki gruptan gelmekteydi: 100 yıl evvel kendi devletlerine sahip olma imkânı verilmediği için mücadelelerini sürdüren Kürtler ve ulus devletleri açacak şekilde dünya çapında bir İslam Halifeliği kurmaya yönelik ilk adımı Haziran 2014'te Irak-Suriye sınırını ihlal ederek atmış olmanın coşkusunu yaşayan IŞİD mensupları

2011 yılında Arap isyanları patlak verdiğinde protestocuların tepkisi, ülkelerinin sınırlarının adil olmayışına ya da keyfiliğine değil ülkelerindeki yönetim düzenine yönelikti. Mevcut düzenler adam kayırmacılığı, yandaşlığı ve yozlaşmanın başkaca biçimlerini beslemiş ve nihayetinde hizmet temin etmekte ve ekonomik büyüme ne olursa olsun (bu, ülkeden ülkeye değişmektedir, örneğin en çok servet Körfez ülkelerinde toplanmıştır) bunun getirilerini paylaştırmakta başarısız olmuştu. Sınırların değişmesine dair talep ise sadece iki gruptan gelmekteydi: 100 yıl evvel kendi devletlerine sahip olma imkânı verilmediği için mücadelelerini sürdüren Kürtler ve ulus devletleri açacak şekilde dünya çapında bir İslam Halifeliği kurmaya yönelik ilk adımı Haziran 2014'te Irak-Suriye sınırını ihlal ederek atmış olmanın coşkusunu yaşayan IŞİD mensupları. Bu iki grup da Orta Doğu bölgesindeki sınırların yapaylığını öne sürüp kalıcılığına meydan okurken başarıya ulaşamadılar.

Sınırlar nasıl değişir? Eğer tarih bize yol gösterecekse, genelde sınır değişiklikleri – özellikle de sınır ihtilafı olan durumlarda – sınırların da ötesinde değişimlere sebep olan –bir imparatorluğun dağılması gibi– ve kazananı ile kaybedeni belli dramatik olayların neticesinde gerçekleşir. Birinci Dünya Savaşı bu tip sarsıcı bir olaydı. Avrupa Birliği'nin (ulus devletlerin tek bir egemen yapı içerisinde konsolide olduğu ve sınırların zamanla kısmen ortadan kalktığı bir birlik) doğması ile neticelenen İkinci Dünya Savaşı da böyleydi. Savaşın neticelerinden biri de Almanya'nın iki ayrı devlete bölünmesiydi ve bu iki devlet ancak kırk yıl sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle bir araya gelebildi. Sovyetler Birliği'nin dağılması, ayrıca Çekler ile Slovakların da barışçıl bir şekilde yollarını ayırmasını mümkün kıldı. Balkanlar'da ya da Sudan'da görülebileceği gibi, başka yerlerde de yeni devletler ve sınırlar savaşlarda şekilleniyor. Avrupa'nın içerisinde dahi, uzun süredir doğurabilecekleri kargaşa sebebiyle bastırılan ayrılıkçı eğilimler güç kazanmaya başladı. 2017 yılında İspanya-Katalonya arasında yaşananlar bunun en somut örneğiydi.⁸

Kürtler ise tarihin ve coğrafyanın hırslı fakat arzuları dinmeyen öğrencileridir. Asıl hedefleri ise kendilerine ait bir devletin ortaya çıkması için hangi faktörlerin bir araya gelmesi ve ne zaman gelmesi gerektiğini anlamak. Kurulacak ittifaktan sağlayacakları faydalar karşılığında Kürtlerin bağımsızlık arayışlarını destekleyecekleri ümidiyle tekrar tekrar büyük güçlerle ittifak içine girdiler.⁹ Kürtler, Irak'ın 2013 sonrasında zayıfladığını, Suriye'nin de 2011 sonrasında iç savaşa sürüklendiğini ve Türkiye'nin ise 2015 sonrasında kendine zarar veren bir döngüye girdiğini görmekte gecikmediler. Tüm bunlara ek olarak 2014 sonrasında IŞİD ile mücadelede Batılı devletlerin bir saha gücüne duyduğu ihtiyacı kullanarak (insan gücü sağlamak karşılığında askeri teçhizat ve eğitimin yanı sıra politik destek ve sempati kazandılar) doğru zamanın geldiğini düşündüler.



Eylül 2017’de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani, müttefikleri ABD, Avrupa Birliği ve Türkiye’den gelen itirazlar da dahil olmak üzere tüm itirazları bir kenara itti ve rakiplerinden (Irak Merkezi Hükümeti ve İran) gelen tehditleri görmezden geldi. Ancak gözü karalığı yüzünden, Irak ve Suriye’deki milliyetçi akımların hâlâ süren gücünü, Türkiye’nin Kürtlerin petrol ihracatı gelirlerini elde etmedeki hayati rolünü, İran’ın Kürtlerin Irak’tan ayrılmasını engellemek için sahaya vekil gruplarını sürme kararlılığını ve Irak’ın toprak bütünlüğünü korumasının kendi çıkarları için daha uygun olması sebebiyle Washington’ın yukarıda sayılan aktörlerin karşı hamlelerine göz yumma isteğini iyi değerlendiremedi. Kürt liderler Irak Kürdistanı’nın bağımsızlığını kazanmak bir yana ekonomik bağımsızlık için petrol zenginliği çok kritik olan Kerkük de dahil olmak üzere bazı bölgelerden güvenlik güçlerini çekmek zorunda kaldı. Bu durum, onlarca yıldır süren politik arzularının gerçekleşmesinin önüne set çekilmesi anlamına geliyordu.¹⁰

İŞİD’in toprak kazanmaya dair isteği de benzer bir şekilde ancak başka yollarla hüsrana uğratıldı. İŞİD’in kendi projesini gerçekleştirme stratejisi, El Kaide ve ona bağlı grupların daha önce yaptığı gibi coğrafi olarak dağınık bir şekilde hareket etmek ve böylece hedef alınması daha zor olan bir örgüt olmak yerine belli bir toprak parçasını merkez üssü olarak kullanmak üzerine inşa edildi. 2017’nin sonuna gelindiğinde ise İŞİD savaşçıları Irak ve Suriye’den büyük ölçüde çıkartıldı ve sınırlar tekrar tahkim edildi. Örgüt, daha önce kendisinin yükselişini sağlayan sorunlardan beslenerek hâlâ hayatta kalabilir ancak toprak işgal ederek Halifelîği yeniden tesis etmeye dair bir girişimde bulunmaları yakın vadede pek mümkün görünmüyor.

Tüm bunlar ışığında hiçbir grubun arzularını terk etmesi beklenmemeli. Ancak eğer bu gruplar art arda gelen başarısızlıklarından

ders çıkarırlarsa, doğru bir anı beklerken kendi beklentilerini geliştirmenin farklı yollarını da bulacaklardır.

Düzenler ve Onların Düzensizlikleri

İngiltere ve Fransa, Osmanlı sonrası Orta Doğu’yu yeni devlet sınırları çizerek taksim eder etmez bu sınırların içerisinde her bir ülke için siyasal bir düzen inşa etmeye koyuldular. Her birinde de esnek rejimleri başa getirdiler.¹¹ İngiltere ve Fransa’nın başa getirdiği rejimler bir nebze kendi bakış açılarını da yansıtıyordu: İngiltere’nin himayesindeki devletlerde monarşik yönetimler ve Fransa’nın himayesindeki devletlerde cumhuriyet yönetimleri. İngiltere açısından, Irak ve Ürdün’ün yöneticileri olarak Haşimilerin seçilmesi, Arabistan Yarımadası’nda Osmanlılara karşı verilen savaşta sergiledikleri desteğin bir ödülüydü. Ancak hem rejimin başındakiler hem de uygulanmaya konan yönetim biçimi söz konusu ülkelerdeki halklara yabancıydı. Bu rejimler Irak’ta 35 yıl ayakta kalırken, Ürdün’de hâlâ iktidardadır.¹²

İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan düzenin temel özelliği, Orta Doğu toplumlarını kapsayıcı bir örgütlenme zemininden yoksun ve bu sebeple kendi içinde uyumlu devletler oluşturması beklenemeyecek etnik ve dini topluluklar yığını olarak görmeleri idi

İngiltere ve Fransa tarafından oluşturulan düzenin temel özelliği, Orta Doğu toplumlarını kapsayıcı bir örgütlenme zemininden yoksun ve bu sebeple kendi içinde uyumlu devletler oluşturması beklenemeyecek etnik ve dini topluluklar yığını olarak görmeleri idi. Emperyalist bir böl-yönet stratejisiyle bu farklılıkların üzerine oynadılar. Stratejileri, azınlıkların bilhassa dini azınlıkların lehineydi, böylece çoğunluğun yönetimi ele alıp daha bağımsız politikalar yürütmesini engellediler: Filistin’de Yahudiler, Suriye’de



Aleviler ve Irak'ta Kürtler örneğinde olduğu gibi.

Orta Doğu'daki yeni devletlerin resmi olarak bağımsız olma süreci uzunluk bakımından her bir devlet açısından farklı olsa da askeri koruma için Batı başkentlerine (ayrıca Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği'ne) olan bağımlılıkları uzun ömürlü oldu. Bu koruma karşılığında da Batı devletlerine onların en çok arzuladığını; yani kaynaklara erişimi, sadakati (ayrıca Sovyetler Birliği'nin kendi yararına kullandığı milliyetçi duyguların bastırılmasını), savaş durumunda maddi destek de dahil olmak üzere işbirliğini (Kuveyt bunun bir örneği) ve İsrail ile bir barış anlaşmasını sundular.

Zaman içerisinde söz konusu esnek rejimler, başta kimin olduğuna göre mahiyeti değişen, sağlam olmayan rejimlere dönüştüler. Toplumlar da sürekli bir dönüşüm içerisindeyken, dünya da yüzyıl boyunca keskin değişimlere sahne oldu. Osmanlı-Arap deneyimi sonrası dönem, bir yandan doğal kaynaklara erişim konusundaki neo-kolonyal arzuları ve bunu mümkün kılacak şekilde otoriter rejimleri desteklemeleri sebebiyle öfke duyulan, bir yandan da modernleşme süreci için katkısı istenen güçlü dış aktörlerin bölgeye sürekli müdahalesiyle başa çıkmaya çalışan toplumların tarihidir. Gerek onlara direnilsin gerek mümkün olduğunda onlar dönüştürülmeye çalışılsın gerekse de modernleşme süreci bölgedeki devletlerin kendi uhdesinde gerçekleşsin, bu gerçek ortadadır. Neticede ortaya çıkan ve kısmen sömürgeci çıkarların kısmen de daha önceden var olan yerel yapı ve uygulamaların ürünü olan devletlerin hibrit doğası, sürekli bir meşruiyet krizi doğurdu. Bu kriz, tıpkı kronik bir hastalık gibi, Osmanlı sonrası dönemdeki düzenin/düzensizliğin getirdiği yıkıcı etkiyi ortaya koyuyor.

Yüz yıl içerisinde, bölge her türlü politik ve ideolojik deneyimi yaşadı ancak devlet

sistemleri hep aynı kaldı. İdeolojik etiketi ne olursa olsun bu devletler azınlıkların iktidarda olduğu, militarist ve baskıcı, ayrıca dış güçlerin çıkarıcı açgözlülüğüne herhangi bir şekilde muhalefet etmeyen devletlerdi. Askeri darbeler, iktidarı kazanmak için tercih edilir bir yol haline geldi, özellikle de 1940'lar, 50'ler ve 60'larda. Otoriter yöneticiler toplumu kontrol altına almak için askeri-güvenlik kurumlarını kullandılar ve bu da siyasi hayatı baskılayıp iktidarın barışçıl ve düzenli bir şekilde el değiştirmesini sağlayan mekanizmaları felce uğratan bir kısır döngü yarattı. Askeri yönetimler bölgenin verili rejimleri haline geldi. Rejimler kaba kuvvetle değiştiği için ulusal meclisler, mahkemeler ve yargı otoriteleri gibi sömürgeci güçler tarafından inşa edilen sivil kurumların değeri azaldı. Bu durum da kontrol ve denge mekanizmalarının varlığını ya da teknokratlar tarafından hizmetlerin sağlandığı bir sistemin varlığını ortadan kaldırdı ve bunların yerine doğrudan veya dolaylı olarak petrol gelirleriyle beslenen ve hesap vermeyen yolsuz yönetimler tesis edildi.

Orta Doğu toplumları dönüşürken, kendi kurucularının esas aldığı kurucu unsurları da aşamalar halinde kaybettiler. Bugün, bu şekilde elde ettikleri yönetim yapılarındaki birçok sorun sebebiyle bu toplumları suçlamak doğru olmaz. Bu toplumlar ideoloji, politika ve kaynak paylaşımına dair iç mücadelelerle hayatlarını geçirdiler. Ancak hayatları, ekonomik ve askeri olarak çok daha güçlü olan dış dünya ile olan etkileşim ile de şekillendi. Bu etkileşim, dış dünyanın birçok kez askeri müdahalelerle sorunları çözmesine yol açtı, bu kimi zaman davet ile (en son örneği olarak Rusya'nın 2015'te Suriye'ye müdahalesi) olurken çoğu zaman bu şekilde olmadı (en son örnekler olarak 2003 yılında Irak'a ve 2011 yılında Libya'ya yapılan müdahaleler). Neredeyse her dış müdahale, yönetim işlevsizliklerini çözmek bir yana daha da derinleştirdi.



2011 Arap Devrimleri, Orta Doğu toplumlarının derin fay hatlarını ve yönetim konusundaki başarısızlıklarını ortaya çıkardı. Ancak “meydanlardaki halk” alternatif bir vizyon ortaya çıkaracak bir iradenin ve örgütlenmenin eksikliğini yaşıyordu. Birçok vakada, harekete geçen halk ya ezildi ya da etkisiz hale getirildi. Hatta kuşatılmış polis devletleri baskıyı arttırırken, kimi zaman iç savaşı da beraberinde getirdi. Ancak Orta Doğu’da daha iyi işleyen bir devlet sistemi arayışı devam etmektedir. Bu konuda bir çözümün bulunmaması ise gelecekte kuvvetli bir halk tepkisinin yaşanmasına davetiye çıkarıyor. Çözüm namına sunulacak yanıtlar ise ancak ve ancak her bir halkın kendi içerisinde üretilebilir. Bu şekilde atılmayan her hamle, dış müdahalelere kapı açacak bir işlevsizlik ve kırılganlığı da beraberinde getirecektir.

2011 Arap Devrimleri, Orta Doğu toplumlarının derin fay hatlarını ve yönetim konusundaki başarısızlıklarını ortaya çıkardı. Ancak “meydanlardaki halk” alternatif bir vizyon ortaya çıkaracak bir iradenin ve örgütlenmenin eksikliğini yaşıyordu. Birçok vakada, harekete geçen halk ya ezildi ya da etkisiz hale getirildi. Hatta kuşatılmış polis devletleri baskıyı arttırırken, kimi zaman iç savaşı da beraberinde getirdi

Farklı Sınırlarla Daha İyi Düzenler Kurmak Mümkün mü?

Halk ayaklanmalarının olumsuz neticeleri, devlet-dışı aktörlerin ortaya çıkan kaostan faydalanmasına ve uzun süredir reddettikleri sınırları değiştirme, hatta silme çabalarına yol açtı. Bu şekilde hareket eden devlet-dışı aktörler, birbirinden çok farklı iki aktördü: DAESH ve Kürtler. İki aktör de amaçlarına ulaşmakta başarısız oldular.

Kürtlerin hedefi görece daha az iddialıydı (her ne kadar Kürtler bu hedefi dahi şu ana kadar gerçekleştirilemese bile): Bir asır önce

İŞİD’in dünya çapında bir “Halifelik” kurmak gibi daha büyük bir hedefi vardı. Bu hedef sadece Orta Doğu’da değil, çok daha geniş bir alanda sınırların bertaraf edilmesini gerektiriyordu. Böyle bir ideolojik projenin potansiyelini ve kalıcı cazibesini ya da El Kaide gibi sabırla bu hedefe yönelik çalışan örgütlerin gücünü küçümsemek büyük bir hata olur

kendi devletlerini kurma talepleri reddedilen Kürtler, kendi bakış açılarına göre herkesin sahip olduğundan daha fazla bir şey talep etmiyorlardı: Kendi devletlerine sahip olmak. Böyle bir ihtimalde ise büyük bir azınlık nüfusun iskan edileceği şekilde mevcut sınırların elden geçirilmesi ve bu sebeple, mevcut “ev sahibi ülkeler” olan Türkiye, İran, Irak ve Suriye’nin topraklarının küçülmesi neticesi doğacaktır. Ancak kimse bu şekilde bir toprak kaybını kabul etmeyeceği gibi bilhassa Irak ile Suriye’deki iç kargaşa Kürtlerin amaçlarına ulaşabilecekleri bir durumun ortaya çıkmasını engelledi.

İŞİD’in dünya çapında bir “Halifelik” kurmak gibi daha büyük bir hedefi vardı. Bu hedef sadece Orta Doğu’da değil, çok daha geniş bir alanda sınırların bertaraf edilmesini gerektiriyordu. Böyle bir ideolojik projenin potansiyelini ve kalıcı cazibesini ya da El Kaide gibi sabırla bu hedefe yönelik çalışan örgütlerin gücünü küçümsemek büyük bir hata olur. Ancak son derece çeşitlilik arz eden İslam dünyasında bu hedefe nasıl ulaşılabileceğini anlamak zor görünüyor. Özellikle de az veya çok yerel meşruiyete sahip yeteri kadar karşı güç mevcutken...

Elbette, Orta Doğu da dahil olmak üzere sınırlar bir gün değişecek ancak bunun gerçekleşmesi için küresel çapta sarsıcı bir hadisenin gerçekleşmesi gerekiyor olabilir. Aynı zamanda adaletsiz çizilmiş olan sınırlara karşı yapılacak olan, bu sınırlar içerisinde yenilenmiş, çatışma sonrası toplumsal sözleşmeleri esas alan, son derece çeşitlilik arz eden toplulukların ihtiyaçlarını adil bir

şekilde yerine getirebilen idari yapılarla donatılmış ve komşular arasındaki toprak ihtilaflarını barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturabilen daha iyi işleyen politik düzenler inşa etmek olabilir. Bu da son derece gerçek dışı bir hedef gibi görünüyor olabilir. Ancak tıpkı Irak'ın bugün yaptığı gibi Orta Doğu halkları kendilerini çatışmalardan geri çekiyorken, tüm bu sayılanlar çözüme kavuşturulması gereken meseleler olarak öne çıkıyor. Bölgenin geleceğindeki düzenleri ve sınırları, bu sorunlara nasıl karşılık verileceği belirleyecek.



Referanslar

- 1- Bu döneme daha özlü bir yaklaşım için bkz. Toby Dodge, "The Danger of Analogical Myths: Explaining the Power and Consequences of the Sykes-Picot Delusion", LSE Middle East Centre Blog, 28 Eylül 2016: <http://blogs.lse.ac.uk/mec/2016/10/10/the-danger-of-analogical-myths-explaining-the-power-and-consequences-of-the-sykes-picot-delusion/>; ve Nicholas Danforth, "The Kurds, Sykes-Picot and Quest for Redrawing Borders", Bipartisan Policy Center, 10 Şubat 2016: <https://bipartisanpolicy.org/blog/curds-sykes-picot-redrawing-borders/>. Tarihi için bkz. James Barr, A Line in the Sand: Britain, France and the Struggle that Shaped the Middle East (Londra: Simon & Schuster, 2011).
- 2-Kürtlere dair en iyi genel tarih eseri hâlâ David McDowall'a aittir, A Modern History of the Kurds. Londra: I.B. Tauris, 2000.
- 3- Türkçede bölünmek – partition kavramı; Farsçada jodayee talabi – separatism/irredentism. İki kavram da son derece olumsuz bir anlam taşıyor.
- 4- Bkz. Ernest Dawn, "The Origins of Arab Nationalism," Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammad Muslih ve Reeva Simon, ed., The Origins of Arab Nationalism (1991), ss. 3-30.
- 5- Bkz. Walid Kazziha, Revolutionary Transformation in the Arab World: Habash and his Comrades from Nationalism to Marxism (Londra: Charles Knight & Co., 1975).
- 6- Ürdün'deki Müslüman Kardeşler bir istisnaydı. Haşimi Krallığı, 1970'lerin başlarında Filistin milliyetçiliğinin kendi tahtını tehdit ettiğini hissettiğinde Müslüman Kardeşlerin politikaya girmesine ön ayak oldu. Bu da bir grubu etkili bir şekilde saflarına kazandırmanın iyi bir örneğiydi.
- 7- Modern cihatçılığa dair genel bir bakış için bkz. Crisis Group Special Report N°1, Exploiting Disorder: al-Qaeda and the Islamic State, 14 Mart 2016. Ayrıca bkz., Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, "The Militarization of Islamism: Al-Qā'ida and Its Transnational Challenge," The Muslim World, Cilt. 10, No. 2 (Nisan 2011), ss. 307-23.
- 8- Bilhassa zamanla akış rotası değişen doğal bir su yolunun sınır olması durumlarında çözümü güç bir sorun ortaya çıkmaktadır. Hollanda ve Belçika arasında birçok noktada sınırlar görünür olmasa da (sadece yollardaki tabelalar size sınırda olduğunuzu belirtir) sınırın bir parçasını Maas/Meuse Nehri teşkil etmektedir. Bu nehrin yatağı değiştiğinde uzun süren müzakereler sonucunda Kasım 2016'da yapılan bir anlaşmayla sınırın da bir kısmı değişti. Bkz. Washington Post, 29 Kasım 2016: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/11/29/netherlands-and-belgium-to-end-lawless-border-oddity-by-swapping-land-peacefully/?noredirect=on&utm_term=.12755c68b8de. Bu müzakereler, Avrupa Birliği çatısı altında son derece yakın iki müttefik arasında gerçekleşti. Bu süreç ile Güney Irak ile İran'ı ayıran Şattul Arap'ın değişen yatağı sebebiyle gerçekleştirilen düzensiz müzakereler ve sınırın tam anlamıyla belirlenmesine dair kısa ömürlü anlaşmalar ile bu durumun mazeretlerinden birini teşkil ettiği çatışmayı, İran-Irak Savaşı'nı kıyaslamak faydalı olabilir.
- 9- Kürtlerin içerisinde bulunduğu kötü durum şuydu ki büyük güçler onlarla olan ittifakları neredeyse her zaman taktiksel bir mesele olarak görürken Kürtler bu ittifakları stratejik ittifaklar olarak görmekteydiler. Bkz. Joost Hiltermann, "They Were Expendable", London Review of Books, 17 Kasım 2016.
- 10- Bkz. Joost Hiltermann ve Maria Fantappie, "Twilight of the Kurds", Foreign Policy, Ocak 2018.
- 11- Daha küçük Körfez devletlerinde kolonileşmenin sona ermesi 1970'lerin başlarına kadar gerçekleşmedi.
- 12- Bkz. Peter Sluglett, "An improvement on colonialism? The 'A' mandates and their legacy in the Middle East," International Affairs, Cilt. 90, No. 2 (2014), ss. 413-427.



YAZAR HAKKINDA

Joost Hiltermann, dünya üzerindeki çatışmalara odaklanan ve bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olan International Crisis Group'ta (ICG) Orta Doğu ve Kuzey Afrika Program Direktörüdür. 2002'den bu yana ICG'de farklı pozisyonlarda çalışmıştır. Daha öncesinde Arms Division of Human Rights Watch Genel Direktörlüğü (1994-2002) ve Ramallah'taki bir Filistinli insan hakları örgütü olan Al-Haq'ta Veritabanı Koordinatörü ve Araştırma Koordinatörü (1985-1990) olarak çalışmıştır. University of California, Santa Cruz sosyoloji bölümünden doktora derecesine sahiptir ve "A Poisonous Affair: America, Iraq, and the Gassing of Halabja (Cambridge, 2007), and Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories (Princeton, 1991)" kitaplarının yazarıdır. The New York Review of Books, The London Review of Books, The New York Times, Foreign Affairs, Foreign Policy, The Atlantic, Middle East Report, ve diğer birçok yayında yazılar kaleme almış, ayrıca Orta Doğu bölgesi ile ilgili Harvard, Princeton, Yale, Columbia, Brown, MIT, Tufts, NYU, Georgetown da dahil olmak üzere birçok akademik kuruluştaki konuşmalarına yer verilmiştir.

AL SHARQ FORUM HAKKINDA

Al Sharq Forum, amacı; Şark bölgesi halklarının siyasal gelişimi, sosyal adalete kavuşması ve ekonomik refaha erişmesi için uzun vadeli stratejiler geliştirmek olan, bağımsız ve uluslararası bir kuruluştur. Al Sharq Forum, bu hedefini; demokratik katılım ideali, bilinçli vatandaşlık, çok taraflı diyalog, sosyal adalet ve kamu yararını gözeterek araştırmaları teşvik ederek gerçekleştirmektedir.

Adres: İstanbul Vizyon Park A1 Plaza Kat:6
No.:68 34197 Bahçelievler / İstanbul / Türkiye
Telefon: +902126031815
Faks: +902126031665
E-posta: info@sharqforum.org

sharqforum.org

    / SharqForum

 / Sharq-Forum


ALSHARQ FORUM



Kaostaki Orta Doğu : Düzenler ve Sınırlara Dair

Orta Doğu'nun bugünkü sınırlarının ortaya çıkmasından bu yana yüz yıl geçti. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerden İngiltere ve Fransa, bir asır önce Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra arta kalan toprakları paylaşmak için işe koyuldular. Çizdikleri sınırlar ise bugüne kadar varlığını sürdürdü. Kurdukları siyasal düzenler bugüne kadar gelişim gösterdi ancak hiçbir zaman dış güçlere bağımlı olmaktan da kurtulamadılar. Bu durum onları yerel düzeyde işlevsiz devlet sistemlerine dönüştürdü. Bu bir asırlık düzen (veya düzensizlik), tüm Orta Doğu'da etkili olan 2011 halk ayaklanmalarıyla birlikte devamlı bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. Sırayla birkaç Arap devletinin çözülmesi/çökmesiyle, adil görmedikleri sınırları tanımayan ve yerine yenilerini ikame etmek isteyen iki tür devlet-dışı aktör belirdi. Bundan 100 yıl evvel kendi devletlerine sahip olma imkânı verilmediği için mücadelelerini bugüne dek sürdüren Kürtler ve ulus devletleri aşacak şekilde dünya çapında bir İslam Halifeliği kurmak isteyen IŞİD mensuplarından söz ediyorum. Bu iki grup da Orta Doğu'daki sınırları değiştirme arzularını gerçekleştirirmede şu ana kadar başarısız oldular. Belki de hâlâ başarılı olma şansları var ancak bir yanıla çözüm, mevcut sınırlar dahilinde daha iyi işler siyasal düzenler oluşturmaktan da geçiyor olabilir. Orta Doğu halkları -Irak'ta bugün görüldüğü gibi- kendilerini çatışmaların içerisinde çekmeye başlarken, karşı karşıya kalabilecekleri iki büyük zorluk söz konusu. Toplumsal sözleşmeleri yenilemek ve son derece çeşitlilik arz eden bir nüfusun ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilecek ve komşu topluluklar arasındaki toprak ihtilâflarını barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturabilecek idari yapılar tesis etmek bunların başında geliyor.